

قراءات

و تواتر آن از دیدگاه شیعه

نوشته:

دکتر محمدحسن فوادیان

استادیار دانشگاه تهران

فؤادیان، محمد حسن

قراءات / نوشته محمد حسن فؤادیان، - تهران: مرکب سپید، ۱۳۸۵.

۱۲۲ ص.

ISBN: 964-96463-4-5

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۱۱۷-۱۲۲: همچنین به صورت زیر نویس.

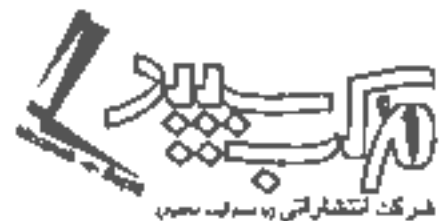
۱. قرآن - قرائت، ۲. قرآن - تجوید، ۳. قرآن - قرائت - اختلاف، ۴. قرآن - تواتر، الف. عنوان.

۲۹۷ / ۱۵۱

BP ۷۵ / ف ۹ ق ۴

۴۵۳۲۸ - ۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

قراءات و تواتر آن از دیدگاه شیعه

نوشته: دکتر محمد حسن فؤادیان

حروفچینی: محمد نجفی؛ لیتوگرافی: طیف نگار

چاپ: طیف نگار؛ نوبت چاپ: اول ۱۳۸۵

تیراژ: ۱۵۰۰ جلد؛ بهاء: ۱۵۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴ - ۹۶۴۶۳ - ۴ - ۵

ISBN: 964-96463-4-5

نشانی: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، پاساژ کتاب فروردین، طبقه زیرین، شماره ۱۰

تلفن: ۶۶۴۹۹۴۵۳ - همراه: ۰۹۱۲۵۱۳۷۶۲۶

فهرست

۱	مقدمه
۷	فصل اول
۷	قرائت، قراءات و برخی اصطلاحات
۷	معنی لغوی قرائت
۹	قرائت در اصطلاح
۱۰	انواع قرائت
۱۱	تعریف علم قراءات
۱۲	آشنایی با چند اصطلاح در علم قراءات
۱۵	فصل دوم
۱۵	منشأ اختلافات در قراءات
۱۵	۱- ویژگی‌های خط عربی
۱۸	۲- اختلاف در لهجه‌های قبائل عرب
۲۱	۳- اختلاف روایت از صحابه رسول خدا(ص)
۲۲	۴- اختیار و اجتهاد در قرائت و التزام به رأی شخصی
۲۶	۵- عدم تشخیص منضمات و تلفیقات تفسیری از متن قرآن
۲۶	۶- اعتقاد به اشتباه نسخه

۲۶	۷- اهداف سیاسی
۲۸	۸- نظرات کلامی
۳۰	وجوه اختلافات در قراءات

فصل سوم ۳۵

۳۵	معیارها و شرایط قبول قراءات
۳۷	بررسی و نقد شرایط سه گانه مقبولیت قراءات ...
۳۷	بررسی و نقد مقیاس اول ...
۳۹	بررسی و نقد مقیاس دوم ...
۴۲	بررسی و نقد مقیاس سوم ...
۴۶	معیار قرائت صحیح
۴۷	بررسی انواع قراءات و نقد آن
۵۰	قرآن متواتر است نه قراءات
۵۳	قراءات سبع و قراء سبعه

فصل چهارم ۵۷

۵۷	احادیث سبعة احرف و قراءات سبع
۵۸	نگاهی به برخی از احادیث سبعة أخرف
۶۴	بررسی روایات سبعة أحرف و تواتر آن
۶۷	دلایلی دیگر درباره ضعف و تناقض و جعل احادیث سبعة احرف

فصل پنجم ۶۹

۶۹	سبعة احرف در آینه قرآن و روایات
----	---------------------------------

- ۷۱ اعتقاد به نزول قرآن بر هفت حرف (جواز اختلاف در قرائت) ...
- ۷۳ تعارض روایات نزول قرآن بر غیر هفت حرف با حدیث سبعة احرف
- ۷۶ اعتقاد به نزول قرآن بر هفت حرف مخالف قول ائمه معصومین (ع) است

۸۱ فصل ششم

- ۸۱ آراء علما شیعه درباره تواتر قراءات
- ۸۳ قائلین به تواتر قراءات
- ۸۳ نظر شهید اول
- ۸۴ دیدگاه شهید ثانی
- ۸۵ نظر علامه حلی
- ۸۷ نظر مرحوم میرزا ابوالحسن شعرانی
- ۹۰ نظر مرحوم حسن حسن زاده آملی حفظه الله

- ۹۵ آراء قائلین به عدم تواتر قراءات
- ۹۵ شیخ صدوق
- ۹۵ نظر شیخ طوسی
- ۹۶ نظر شیخ طبرسی
- ۹۷ نظر علامه محمدباقر مجلسی
- ۹۷ نظر محقق بحرانی
- ۹۸ نظر علامه شیخ محمد حسن نجفی
- ۹۹ نظر علامه فقیه همدانی
- ۹۹ نظر مرحوم محدث نوری
- ۱۰۱ نظر مرحوم علامه محقق قمی

۱۰۳	نظر ملامحسن فیض کاشانی
۱۰۴	نظر مرحوم علامه محمد جواد بلاغی نجفی ...
۱۰۵	نظر حضرت امام خمینی (ره)
۱۰۷	نظر مرحوم آیه الله العظمی خویی
۱۰۸	نظر حضرت آیه الله العظمی فاضل لنکرانی دام ظلّه
۱۱۰	نظر استاد علامه عسگری
۱۱۲	نظر آیه الله شهید سید مصطفی خمینی
۱۱۵	مرحوم علامه سید محمد حسین طباطبائی طاب ثراه ...
۱۱۶	نظر آیه الله محمد هادی معرفت حفظه الله
۱۱۷	نظر حضرت آیه الله آقای کورانی دام ظلّه
۱۲۰	نظر حجه الاسلام والمسلمین آقای دکتر حجتی
۱۲۲	نتیجه
۱۲۷	فهرست منابع

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَ
يُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ
أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾ (۱۰/اسراء)

مقدمه

قرآن معجزه جاودان پیامبر انس و جان محمد مصطفی (ص) علاوه بر نزول دفعی در شب قدر، در طول بیست و سه سال نیز به تدریج بر آن حضرت (ص) نازل شد، و آن حضرت نسبت به فراگیری، حفظ و قرائت آن سفارش بسیار فرموده‌اند و پیروان راستین ایشان نیز سعی وافر در یادگیری، حفظ و قرائت صحیح آن داشته‌اند.

با گسترش دعوت پیامبر (ص) و گرایش روزافزون اقوام و قبائل مختلف به آیین اسلام، شیفتگان فراگیری کلام الهی نیز افزون گردیدند، و به واسطه اختلاف در لهجات و به کار بردن آن در قرائت قرآن، اختلاف در قرائت آشکار گردید و پیامبر رحمت (ص) نیز تا آن جا که اختلاف؛ مقصور به لهجات بود و به سبب آن تغییر و تبدیل در کلام خدا راه نمی یافت برایشان سخت نمی گرفتند، ولی برای اتحاد در قرائت و زدودن هرگونه اختلاف در آن می فرمودند:

﴿لَوْ أَنَّ النَّاسَ قَرَأُوا الْقُرْآنَ كَمَا أُنْزِلَ مَا اخْتَلَفَ اثْنَانِ﴾

اگر مردمان، قرآن را آن گونه که نازل شده است قرائت نمایند، دو نفر

نیز بایکدیگر اختلاف نمایند.^۱

با این همه، با توسعه و گسترش بیش از پیش دامنه نفوذ اسلام به اقصی نقاط جزیره العرب، به ویژه بعد از وفات آن حضرت، اختلافات افزون گشت، تا آن جا که بعضی به واسطه ویژگی خط عربی در آن دوران، که برخی از الفاظ را متحمل قراءات و اداء مختلف می نمود و - عوامل دیگری که ذکرش خواهد آمد - پای از دایره محدود لهجه ها فراتر نهاده و الفاظ را دستخوش تغییر نمودند، که این کار بر خاصان و آشنایان به نحوه قرائت پیامبر (ص) گران آمده و سعی وافر در اتحاد قرائت مسلمین نمودند که نخستین و پیش گام ترین ایشان امام علی (ع) بود، آن حضرت پس از رحلت پیامبر (ص) تمامی قرآن را در مصحف واحد گرد آورد و خود در این باره فرموده اند:

«أَلَيْتُ أَنْ لَا أَخُذَ رَدَائِي إِلَّا لِصَلَاةٍ جُمُعَةٍ حَتَّى أَجْمَعَ الْقُرْآنَ فَجُمُعَتُهُ»

سوگند یاد کردم که ردا بر دوش نگیرم مگر برای حضور در نماز جماعت تا آن که قرآن را جمع آوری نمایم و چنین نیز نمودم.^۲
آیا هدف این تلاش مبارک جز این بود که مسلمانان را از هرگونه اختلاف و تفرقه در کتاب خدا باز دارند؟ و کتاب خدا را نیز از هرگونه تغییر و تحریف و تبدیل مصون دارند؟ و بی تردید چیزی جز این تصور نگردد.

با بالا گرفتن دامنه اختلاف در قرائت، در عهد عثمان و به فرمان او برای اتحاد مسلمین در قرائت قرآن و جلوگیری از تفرقه امت، نسخه های متفرقه قرآن را جمع آوری نموده و سوزانیدند و با جمع و تدوین آنچه در

۱. بحار الانوار، علامه مجلسی ج ۸۹ ص ۴۸

۲. الاتقان سیوطی، ج ۱ ص ۲۰۴، الفهرست ابن ندیم ص ۴۱

سینه‌ها و حافظه قراء و اصحاب پیامبر (ص) بود، آیات الهی را با کتابت و قرائتی واحد در مصحفی گرد آوردند و آن را مصحف «امام» نامیده، و با دستور وی در پنج نسخه نوشته و همراه با یک قاری به پنج شهر ارسال کردند تا مسلمانان را از اختلاف در قرائت آیات الهی بازدارند.

فرستادگان عثمان و شهرهایی که به آن‌ها اعزام گردیده‌اند را چنین نقل نموده‌اند:

۱- عبدالله بن سائب مخزومی (متوفی ۷۰ هـ. ق) به مکه.

۲- ابو عبد الرحمن سلمی (متوفی ۴۷ هـ. ق) به کوفه.

۳- عامر بن عبد قیس (متوفی حدود ۵۵ هـ. ق) به بصره.

۴- مغیره بن ابی شهاب مخزومی (متوفی حدود نیمه ۷۰ هـ. ق) به شام.

۵- زید بن ثابت (متوفی ۴۵ هـ. ق) به مدینه.^۱

از سخنان شگفت‌انگیزی که درباره نسخه‌های مصاحف عثمانی گفته‌اند این است که:

«عثمان دستور داد مصحف‌های امام طبق قراءات مختلف و معتبر نگارش شود؛ و نیز دستور داد که پاره‌ای از حروف و کلمات قرآن به صورتی نگارش یابد که آن کلمه بتواند پذیرای وجوه مختلف قرائت باشد، مانند «يُخَدَعُونَ» که در سوره بقره بدون الف نگاشته شد تا بتوان آن را «يُخَادِعُونَ» (با الف) قرائت کرد، و همچنین در یاءات زائده»

جای تعجب است که برای اثبات اختلافی که حقیقت ندارد آسمان را به ریسمان کشیده‌اند؛ در صورتی که خط عربی که در آن دوران مراحل آغازین خود را می‌گذرانده است به واسطه نارسایی خود می‌توانست عامل

برخی از اختلافات باشد.

با این همه با گذشت زمان و به واسطه ویژگی خط این مصاحف، شعله اختلاف خاموش نگردید و گروهی نیز با دامن زدن به تعبیرات و فهم ناصحیح خود از حدیث منسوب به پیامبر (ص) که فرموده‌اند: «نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ» - که در صحت انتساب آن نیز تردید است - به تعلیم آموخته‌ها و اختیارات خود همت گماشتند، تا آن‌جا که گروهی را چنین باور افتاد که این قراءات از ناحیه رسول خدا و تجویز ایشان است، و به عبارتی دیگر مبتنی بر وحی الهی است! در این میان آنان که شیفتگان قرآن و دلدادگان عترت پیامبر بودند برای کسب تکلیف در این باره، به خاندان پاک آن حضرت مراجعه نموده و نظر ایشان را جویا می‌شدند و آن بزرگواران نیز با پاسخ‌های مناسب و صریح راه پیروان خود را از بیراهه‌ها و کج‌روی‌های پیش آمده جدا می‌فرمودند.

زراره در حدیثی از امام محمد باقر (ع) نقل می‌کند که آن حضرت فرمودند:

«إِنَّ الْقُرْآنَ وَاحِدٌ نَزَلَ مِنْ عِنْدِ الْوَاحِدِ وَلَكِنَّ الْاِخْتِلَافَ يَجِيءُ مِنْ قِبَلِ الرُّوَاةِ»

یعنی: قرآن یکی است و از نزد خدای واحد نازل شده است و این اختلافات از طرف راویان قرائت است.^۱

در این روایت آن حضرت اختلاف در قراءات را مردود شمرده و آن را منسوب به راویان قراءات دانسته‌اند و راه نورانی خود و شیعیانشان را از اهل اختلاف جدا نموده‌اند که در این باره سخن به تفصیل خواهد آمد.

و با این همه گروهی راه خود را پیموده و به ثبوت و ضبط این اختلافات که گویی خلاف قرائت عامه مردم بوده است پرداخته و با روایات خود از امامان قرائت این باب را گشودند، و بعد از ایشان نیز برخی با انتخاب امامان قرائت و تدوین قراءات ایشان این اختلافات را ماندگار نموده و راهی ناصواب و محتمل العقاب را پیموده‌اند، امید است بتوانیم در مباحث بعدی ضمن نگاهی به مسئله قراءات، دیدگاه شیعه را در این باب بیان نماییم.

خداوندا از تو می‌خواهیم ما را در رسیدن به حقیقت الفاظ و معانی قرآن مددفرمایی و ما در گروه کسانی که در کتاب تو اختلاف نموده‌اند قرار ندهی که:

﴿... إِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾^۱

امید است بتوانم با یاری خداوند در این مختصر آنچه را که درباره قراءات به تحقیق یافته‌ام در اختیار خوانندگان گرامی قرار دهم. از خدای می‌خواهم که هر خطایی که از قلم جسته باشد به باران عفو و کرم خود بشوید که مرا قصدی جز ارائه راه صواب در نگاه به قراءات نبوده و امید است چنین باشد.